

Кондратьєв Ігор<https://orcid.org/0000-0003-0696-2254>

Scopus Author ID 57279819000

Researcher ID GPP-2770-2022

Доктор історичних наук, професор,
професор кафедри всесвітньої історії та міжнародних відносин,
Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка
(Чернігів, Україна) E-mail: kondratt1972@gmail.com

ІНТЕГРАЦІЯ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ ТА ВСЕСВІТНЬОЇ ІСТОРІЇ (НА ПРИКЛАДІ КУРСІВ З СЕРЕДНЬОВІЧНОЇ ТА НОВОЇ ІСТОРІЇ КРАЇН АЗІЇ ТА АФРИКИ): ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Мета статті – визначити перспективи інтеграції курсів історії України та всесвітньої історії в школі та ЗВО на прикладі історії Середніх віків та Нової історії країн Азії та Африки.

Методологія. Під час роботи над темою була використана низка наукових методів, насамперед, історичний та компаративний. Проведена класифікація матеріалу дала змогу визначити загальні закономірності та причинно-наслідкові зв'язки.

Наукова новизна. Вперше робиться спроба проаналізувати можливі проблеми інтеграції курсів історії України та всесвітньої історії на прикладі історії Середніх віків та Нової історії країн Азії та Африки у школі та ЗВО.

Висновки. Повна інтеграція курсів історії України та історії країн Азії та Африки в Середні віки та Новому часі можлива більшою мірою в школі, та меншою – у ЗВО, у додачу вона несе в собі низку проблем. Насамперед, існує загроза втрати розуміння студентами уявлення про різноманіття історичного процесу, а відсутність прямих історичних паралелей чи подібності історичних подій може призвести до формування штучно сконструйованих історичних аналогій.

Ключові слова: інтеграція курсів, історія України, всесвітня історія, історія країн Азії та Африки у Середні віки, Нова історія країн Азії та Африки.

Постановка проблеми. Нова концепція історичної освіти передбачає об'єднання історії України та всесвітньої історії в один шкільний цикл, який має складатися з кількох етапів – від початкової освіти з її адаптаційно-ігровими компонентами до базового предметного навчання та профільного проблемно-тематичного напрямку у старшокласників. В Міністерстві освіти та науки України пояснили потребу запровадження єдиного загальноосвітнього курсу історії тим, що історія України є невід'ємним складником європейської та загалом світової історії. Замість курсів «Історії України» та «Всесвітньої історії» пропонується запровадити курс «Історія» (або ж: «Історія: Україна і світ» чи «Історія України та світу»). Планується, що важливим компонентом оновленого вивчення історії в школах стане й громадянознавча тематика, яка також буде подаватися через вивчення історичного матеріалу [10]. Вслід за школою зміни в освітніх програмах можуть торкнутися й ЗВО, в яких готують майбутніх педагогів.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Проблема інтеграції шкільних курсів історії неодноразово опинялася в полі зору науковців. Зокрема, дослідниками розроблялися питання інтегративних підходів навчання історії (К. Баханов, І. Мороз та ін.), міжпредметних підходів на уроках історії (М. Добриця, О. Матюшенко), теоретико-методичних засад інтеграції знань про суспільство та людину (М. Арцишевська, Р. Арцишевський, Г. Васьківська та ін.) тощо. Згадаємо й низку праць, присвячених створенню підручників з інтегрованих курсів, в яких розкриваються загальні теоретичні аспекти (Ю. Малієнко) [9] та робляться спроби висвітлити особливості процесу творення інтеграційного курсу історії України і всесвітньої історії в шкільних підручниках (О. Пометун, Н. Гупан) [2; 12]. Маємо й перші інтегровані шкільні підручники, серед яких відзначимо підручник П. Мороза «Всесвітня історія. Історія України (інтегрований курс): підручник для 6-го класу» [11]. Науковцями розглядаються й основні напрями інтегрування курсів історії України, української культури та всесвітньої історії у вищій школі (Н. Шалашна, Н. Воронова) [18] та ін. Водночас специфіка інтеграції історії України та історії країн Азії та Африки як частини всесвітньої історії не досліджувались.

Мета статті – визначити перспективи інтеграції курсів історії України та всесвітньої історії на прикладі історії Середніх віків та Нової історії країн Азії та Африки.

Методологія. Під час роботи над темою була використана низка методів дослідження, насамперед історичний та компаративний методи. Проведена класифікація матеріалу дала змогу визначити загальні закономірності та причинно-наслідкові зв'язки.

Виклад основного матеріалу. Обговорення концепції історичної освіти, яку затвердило МОН України (наказ № 1072 від 30 липня 2024 року), супроводжували бурхливі дискусії, висловлюються побоювання, що зміна фокусу вивчення історії України крізь всесвітню історію, погіршить знання учнів з історії України [7; 8; 20]. Але навряд чи історії України щось загрожує, адже на неї планується відвести дві третини програми. Знайомство з історією України пропонують почати ще в початковій школі, у 5–6-х класах діти знайомитимуться з основними сюжетами історії України та світу від найдавніших часів до сьогодення, у 7–9 класах вивчатимуть історію України та світу комплексно, шукаючи причинно-наслідкові зв'язки між різними подіями на території нашої держави та країн-сусідів і світу. В старшій школі (10–11 класи) пропонується загальний курс історії, а в 11–12-х класах – додаткові курси на вибір (наприклад – історія культури чи історична географія). Передбачається, що дитина пройде весь шлях від базових знань до можливості більш глибокого опанування предмету [8].

Услід за школою зміни беззаперечно дійдуть і до університетської історичної освіти, у зв'язку з чим доречно звернутись до наявного досвіду в європейських країнах. В більшості університетів Європи переважає класичний підхід – паралельне викладання національної та всесвітньої історії. Чимала увага приділяється й вивченню предметів «Історія країн Азії та Африки» чи «Історії країн Сходу», інколи частиною Сходу вважають й Середземноморський регіон. Популярними є курси в яких вивчається історія Близького Сходу. Існують також курси, які об'єднують історію та культуру Сходу, наприклад, в Берлінському університеті імені Гумбольдтів існує бакалаврська та магістерська програми «Регіональні студії: Азія/Африка», де вивчається історія, культура, мови, література тощо. Паралельно із всесвітньою історією в Німеччині вивчається й національна, існують й університетські курси, які розкривають історію Німеччини у Європі. Роздільно курси всесвітньої та національної історії вивчаються також у Польщі, Чехії, Угорщині, Словаччині, Італії, Іспанії, Португалії, Франції та Великобританії. В Нідерландах та Бельгії національна історія подається як частина загальної європейської та світової. Поширеною є практика об'єднання окремих аспектів національної та світової історії в рамках одного модуля, де подібне об'єднання дійсно доцільне. Існують також й інтегровані курси, які поєднують національну історію та всесвітню історію, але ця модель поширена не всюди навіть в школі. Лідерами в цій галузі стали скандинавські країни – Данія, Швеція, Норвегія, а також Фінляндія [22; 23; 25; 26 та ін.]. Отже інтегровані курси існують, але найчастіше не як одна дисципліна, а як окремі модулі всередині програм історії, де поєднуються національні, європейські та світові історичні процеси.

В Україні сучасна університетська освіта пропонує у ролі базової моделі паралельне вивчення історії України та всесвітньої історії з відповідними курсами та історичною періодизацією. Звісно, що кожна періодизація в чомусь буде умовною, але до складу всесвітньої історії зазвичай включають історію Стародавнього Світу (Стародавнього Сходу та Давньої Греції і Риму), історію Середньовіччя (Європи та Америки й Азії та Африки), історію Раннього Нового часу Європи та Америки, Нову та Новітню історії Європи та Америки, а, відповідно, й Азії та Африки. У свою чергу, історія України поділяється на Стародавню історію, історію литовсько-польської доби, історію доби Гетьманщини, а також історію України XIX – початку XXI ст. (з відповідною періодизацією, наприклад, у ЗВО популярними є назви предметів «Історія модерної України» чи «Україна між Світовими війнами» тощо). Зазвичай обидва блоки доповнює низка «допоміжних» предметів, вивчення яких дозволяє більш повно розкрити цілісність історичного процесу, наприклад, це Історичне краєзнавство чи Історія світових цивілізацій.

В Національному університеті «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка обсяг годин, що виділяється на вивчення студентами історії України та всесвітньої історії, приблизно однаковий із незначною перевагою історії України. Паралельне викладання предметів дозволяє викладачам широко використовувати міжпредметні зв'язки, апелюючи до знань отриманих здобувачами освіти як при вивченні історії України, так і всесвітньої історії [4–6; 14–15; 19]. Пошук взаємозв'язків історії України із загальноєвропейською історією зазвичай не викликає проблем, адже українська історія – частина європейської.

Але чи можливо це при викладанні курсів з Історії Середніх віків та Нової історії країн Азії та Африки. Перше, на що варто звернути увагу, – це специфіка сходознавчих дисциплін як навчальних предметів і як об'єкта зацікавлення науковців. Розглядаючи Сходознавство як навчальний предмет, слід зазначити, що в сучасній українській школі історії Азії та Африки (за винятком історії Стародавнього Сходу) приділяється мінімальна увага. Згадаємо й те, що традиційно в поглядах на історію Сходу переважають європоцентричні уявлення. Наприклад, ті ж самі Великі географічні відкриття як би «відкрили» європейцям Світ, хоча він існував і до того, маючи тисячолітню самобутню історію, адже саме на Сході виникли найдавніші цивілізації та усі світові релігії. Зрештою, нічого поганого в цьому немає, в Світі також існують китаецентризм, ісламоцентризм чи японська гомогенність.

Розглядаючи Сходознавство як галузь наукових зацікавлень, слід зазначити, що окремі регіони та періоди вивчені істориками значно гірше, ніж синхронні європейські. Вітчизняне Сходознавство,

становлення якого розпочалося у 20-і рр. XX ст., майже повністю було знищене сталінськими репресіями, а опісля II Світової війни краших спеціалістів забирали до себе метрополія.

Сучасна українська сходознавча наука ще не завершила етап свого становлення, а наукові школи та традиції знаходяться на стадії формування. З позитиву – все частіше дослідники працюють із джерелами східними мовами, що свідчить про зростання професійного рівня та поглиблення спеціалізації, а через міжнародні виклики, геополітичні зміни та важливість азійського регіону для України зростає попит на фахівців зі східних студій. Однак навіть університетська освіта потерпає від нестачі вітчизняних підручників та монографічної літератури, що певною мірою вимушено компенсується використанням як застарілих видань, так і іншомовної (в т. ч. англомовної) літератури.

Історія Сходу має й низку суто історіографічних проблем. Насамперед, згадаємо проблему термінології. Наприклад, європейське Середньовіччя багатьма істориками характеризується як панування феодалізму. В цій системі суспільно-економічних відносин вищий стан (феодалі) володіють землею (феодом) за виконання військової служби. Землю обробляють залежні від феодала селяни, які його й утримують. Верховним власником землі при феодалізмі виступає монарх, який роздає її залежним військовослужбовцям, формуючи тим самим систему васально-сюзеренітетних відносин. А от чи коректно використовувати термін «феодал» для вивчення історії Великого Степу, де основною цінністю вважалася не земля, а худоба? У додачу податки для степовиків першим запровадив Чингісхан, до того уся експлуатація носила сімейно-клановий характер. Або чи можна назвати китайське Середньовіччя феодалізмом, якщо в Китаї стрижень суспільного устрою становили чиновники? Хіба що дуже умовно. З усіх східних країн лише середньовічна Японія зі своєю самурайською історією може по праву називатися феодальною. Серед ключових історіографічних проблем курсів історії Середньовіччя та Нового часу країн Азії та Африки часу слід згадати й проблему визначення хронологічних меж цих періодів. Історія Сходу у XV–XVII ст. не відповідає європейському Ранньому Новому часу, адже на Сході просто не відбувалися ті процеси, які ми бачимо в Європі. Не збігається й період т. зв. Нової історії, у Європі він інтерпретується як історія XVII – початку XX ст., тоді як Новітня історія бере свій початок опісля I Світової війни (1914–1918 рр.). Для країн Сходу основний зміст цього періоду – період колоніалізму. Але колоніальна система була зруйнована лише опісля II Світової війни – у 1945–1960 рр., що і стало для Сходу завершенням Нового часу і початком Новітнього. Саме такий підхід відображений в сучасних університетських підручниках [16]. Але навіть ще в радянській історіографії [1, 14–17] пропонувалось виділити два підперіоди, перший – від XV–XVII ст. й до середини XIX ст. (період «торгівельного» колоніалізму), другий – від середини XIX ст. й до початку XX ст. (період «класичного» колоніалізму). Основний зміст першого підперіоду – це формування торговельних зв'язків з афро-азійським регіоном, коли колонізація ще не носила тотального характеру. Під час другого підперіоду відбулося перетворення країн Азії та Африки на колонії чи т. зв. «напівколонії» європейських країн.

Існує й низка менш значимих проблем, поява яких пов'язана як із специфікою самого історичного процесу, так і різним розумінням істориками його рис. В цьому контексті згадаємо питання появи та генези капіталізму на Сході, яке активно дискутується істориками [21; 24; 27]. Присутня навіть географічна специфіка. Історико-географічне поняття «Схід» вже у XVIII ст. включало до себе не лише Азію, але і Північну Африку. Не рівнозначним є визначення окремих регіонів Сходу та Азії – наприклад, Близький Схід та Передня Азія – це не тотожні регіони. В історичній географії на сьогодні присутні й суто ідеологічні наративи. Наприклад, для т. зв. пострадянського простору подекуди характерне використання термінів «Середня Азія» чи «Закавказзя», хоча обидві назви мають колоніальний характер та відображають період приналежності цих регіонів до Російської імперії. Відповідно, коректним є використання назв «Центральна Азія» та «Південний Кавказ».

Але саме історія країн Азії та Африки – одна з цікавих сторінок світової історії, а за багатьма параметрами ще й унікальна. Це інший кут зору на глобальний Світ, це знання, які дають можливість більш широко дивитись на історичні події.

Масив історичного матеріалу, що розглядається в рамках вивчення вищезазначених курсів, робить можливим реалізацію різноманітних підходів до інтеграції навчального матеріалу – від викладання історії на основі хронологічно-подієвої логіки до використання проблемно-тематичного підходу. Жодною мірою не претендуючи на всеохопність порушеної проблеми, спробуємо виокремити основні можливості інтеграції курсів та наголосити на можливих проблемах цього процесу.

По-перше, чимало матеріалів з історії афро-азійського Середньовіччя та Нового часу можуть слугувати гарними взірцями при вивченні термінології чи суспільних явищ. Так, історія Китаю XIII–XIV ст. донесла до нашого часу цікавий приклад з історії грошового обігу. Ще до монгольської навали китайці використовували паперові гроші. Не розуміючи принципів грошового обігу, завойовники надрукували величезну їх кількість й тим самим викликали колосальну інфляцію. Або ж згадаємо історію Китаю XVIII–XIX ст., – цей період характеризувався стрімким збільшенням населення, так званім «демографічним вибухом». До речі, у чомусь схожі процеси у XIX ст. тривали в українському селі, для якого було характерне т. зв. «аграрне перенаселення».

По-друге, інтеграція курсів дає можливість визначити взаємозв'язок окремих подій історії України та історії країн Азії та Африки. Цей зв'язок може бути як прямим, так і опосередкованим, а в окремих випадках може носити навіть краєзнавчий характер.

За теорією «фронтиру» Україна здавна знаходиться на межі Заходу і Сходу. На її теренах зустрілися лісова та степова зони, осілий (землеробський) та кочовий (тваринницький) способи життя [3,

92]. Однак історія України – це насамперед історія частини європейської цивілізації, яка також виступає як цивілізація християнська. Сучасні шкільні програми мало звертають увагу на той факт, що іслам має чимало спільного із християнством – від концепції віри в єдиного для всіх монотеїстів бога до переказів сюжетів Старого та Нового Завітів в Корані. Іса (Ісус), з точки зору ісламу – «наближений» до престолу Аллаха, один з найголовніших пророків, який отримав послання Інджил (Євангеліє). Ісламські богослови вважають, що саме Іса знищить лжемесію Даджала перед кінцем Світу та встановить на землі царство справедливості, опісля чого помре і буде похований в Медині поруч із пророком Мухаммадом. Відсутність знань про подібність релігій характерне й для носіїв ісламу, що не сприяє порозумінню та може стати причиною релігійного фанатизму з обох сторін [3, 77–82].

Історія України не просто споріднена із історією Сходу, подекуди вона є його частиною. Генезу Київської Русі неможливо вивчати без врахування взаємин із половцями та ін. степовиками. Після монгольської навали значна частина сучасної території України опинилась у складі Золотої Орди. За доби Великого князівства Литовського на Київщині та Волині осаджували полонених татар. За Речі Посполитої Кримське ханство було важливим фактором зовнішньої політики, а історія українського козацтва постала на тлі боротьби із татарськими набігами. Османська політика займала важливе місце в дипломатії українських гетьманів. Слід згадати й «імперський період», коли із ліквідацією Гетьманщини та її включенням до складу Росії, українців активно використовували в процесах колонізації Кавказу, Сибіру та Центральної Азії. «Перські походи», російсько-турецькі війни, сибірські «заїмки», події Кримської війни 1853–1856 рр. та ін., безсумнівно, стали частиною й нашої історії в період колоніального поневолення. В окремих випадках ця історія може носити навіть краєзнавчий характер. Наприклад, в 1900 р. командувачем експедиційного російського корпусу під час походу на Пекін був Микола Ліневич (1839–1908 рр.), представник давнього козацького роду та уродженець Чернігова. Був він й одним з очільників російських військ під час російсько-японської війни 1904–1905 рр. [17, 7].

По-третє, залишається актуальним пошук прямих історичних паралелей або ж подібностей історичних подій (в політичному, економічному, соціальному, культурному та ін. вимірах). Наприклад, певні паралелі можна провести між християнізацією Русі та поширенням ісламу. Приблизно в один і той самий час виникають правові школи шаріату та Руська правда. Християнство стало важливим чинником становлення влади київських князів, адже було елементом колонізації та інструментом централізації. Ісламізація була важливим фактором арабських завоювань VIII ст. Й хоча в ісламі декларується підлеглість державних інститутів релігії (концепт більш близький до католицизму й окремих гілок протестантизму), по факту іслам теж забезпечував інтереси халіфів.

При вивченні історії імперії Юань (1271–1368 рр.), що була створена в Китаї завойовниками-монголами, учні дізнаються про процес завоювання країни степовиками. Маючи обмежені людські ресурси, монголи для завоювання Північного Китаю використали союзництво із китайцями Півдня (Китай тоді був розділений), а згодом завоювали Південь руками завойованих китайців Півночі. Отже роздробленість та відсутність єдності робить держави слабшими, згадаємо завоювання Русі тими ж монголами.

Четверте – в історії України та всесвітній історії можуть бути відсутні прямі історичні аналогії, вивчення яких дозволяє учням отримувати уявлення про регіональну специфіку та різноманітність історичного розвитку.

Наприклад, ми не знайдемо паралелей у вітчизняній історії з варново-кастовою системою в Індії, але можемо згадати, що саме Індія є історичною батьківщиною ромів, з якої вони мігрували в раннє середньовіччя.

Або ж чи реально знайти аналогії доктрині китаєцентризму (концепції «Піднебесної» імперії) з якимось періодом історії України? З точки зору носіїв конфуціанських традицій усім керує Небо, але робить це не на пряму, а опосередковано через імператора, якого вважають «Сином Неба». Однак якщо хтось приходить до влади чи втрачає її – це лише воля Неба. Стосувалось це і завойовників – монголів чи маньчжурів. Останні шанували Конфуція, вказуючи на свою спадковість з Мінською династією, всіляко шанували її останнього правителя й навіть зберегли стовбур дерева, на якому той повісився під час селянського повстання. У додачу, в конфуціанстві проводиться пряма паралель між родиною та державою. Імператор вважався батьком великої родини-держави, усі піддані якої повинні підкорятися (усьому вірити та підкорятися беззаперечно).

Властивий китайській історії був «культ смерті», а основою будь-чого в державі була суворя регламентація, порушників страчували. Наприклад, історію династії Мін (1368–1644 рр.) важко вивчати без згадок про жорстокість таємної служби, яка нищила чиновників-хабарників, знімаючи з них шкіру чи роблячи з них чучела. Цікаво, що хоча подібні звірства мали б залякати хабарників, в реальності Китай залишався та залишається однією з найкорумпованіших країн світу.

Для Китаю XVII–XIX ст. був характерний й постійним контроль за настроями у суспільстві, існувала система «співбесід» (сяньює), під час яких виявляли непокірних. Важливими ланками системи була кругова порука та колективна відповідальність. Активно працювала державна пропаганда, за відсутності ЗМІ накази влади читалися старостам округів, які переповідали їх на нижчу ланку, далі – на ще нижчу, аж доки їхній зміст ставав відомий усім.

Самурайський стан в Середньовічній Японії беззаперечно може порівнюватись із військово-службовими станами середньовічної Європи. Однак в Європі ми не знайдемо аналогій традиції дзюнсї (заборонили звичай у 1663 р.), коли в разі смерті сюзерена васал йшов на добровільне самогубство. Хоча

японський феодалізм якраз був чи не найближчим до європейського, водночас маючи свої особливі риси. Згадаємо появу кодексу самурайської честі (кодексу 100 статей), який надавав самураю право вбити простолодина за неповагу, хоча в соціальній ієрархії селяни довгий час були другим станом після самураїв, а різке розмежування між станами відбулося лише на кінець існування сьогунату Муроматі (1338–1573 рр.).

Унікальним можна назвати досвід Японії, яка наприкінці XIX – на початку XX ст. провела масштабну модернізацію усіх сфер життя – від соціуму до економіки. Звісно, прикладів модернізації чимало і у Європі, можна знайти якісь відповідники й в історії України, але за масштабністю задуму та обсягом зробленого Японія – беззаперечний лідер.

Окремі пласти історії країн Азії та Африки пов'язані із європейською колоніальною експансією. Лише на Сході бачимо період «закриття» країн від європейців – своєрідну політику ізоляціонізму. Контакти із Заходом були або повністю заборонені, або ж обмежені. Першою це зробила Японія, ще у 1639 р. португальцям заборонили наблизитися до Японії, а усі контакти з європейцями могли вестися лише в м. Нагасакі. В Китаї часів династії Цін уся зовнішня торгівля велася через порт Гуанчжоу, а європейці не могли потрапити до країни. Обмежували чи забороняли контакти з європейцями також в Кореї та В'єтнамі.

Не було в історії України й явищ, які можна ототожнити із становленням на початку XX ст. на Півдні Африки режиму апартеїду, як системи расової сегрегації та дискримінації. Початок становлення системи припадає на 1913 р., коли була темношкірим людям заборонено купувати чи орендувати землю за межами виділених їм незначних територій.

Й нарешті, відсутність прямих аналогій, як не дивно, може сприяти актуалізації національних міфів. Історичний міф – це спрощена або спотворена форма історичної свідомості, яка передає минуле через образи, символи, легенди та емоційні уявлення, а не через критичний аналіз фактів. Подекуди міфи поєднують реальні події з вигаданими, вони виникають там, де бракує письмових джерел. Водночас вони формують т. зв. «колективну пам'ять» (своєрідне уявлення про минуле нації), героїзують минуле, мають символічне значення. З одного боку, вони об'єднують суспільство, з іншого – спотворюють реальність. Наприклад, школяр отримує на уроках інформацію, що в часи енеоліту та міднокам'яного віку на території України існувала трипільська культура. Вона існувала паралельно із Єгипетською цивілізацією, унікальною завдяки своїй надзвичайно довгій історії, релігійним уявленням, винайденій системі писемності. Її беззаперечною візитівкою стали відомі на весь світ монументальні споруди. В якості «відповідника» з історії України вчителя згадують трипільську культуру (більш правильно – культуру Кукутень-Трипілля), яка так само існувала в епоху енеоліту та вирізнялась існуванням протоміст, розвиненим землеробством, керамічним мистецтвом. На жаль, але в середовищі істориків-аматорів поширене твердження, що трипільці – предки народів Київської Русі. Хоча аналіз повного геному трипільців доводить, що 83% геному трипільців складається з анатолійської генетичної фракції й лише 3% відносяться до населення Східної Європи (тобто й сучасних українців також) [13]. Безсумнівно, що традиційне вивчення історії дозволяє вважати та вивчати історію цієї цивілізації часткою історії України, що й відображено в підручниках, але не історії українців як етносу.

Інтегруючи учням історію України та всесвітню історію, у середньостатистичного вчителя часто не буде відповідників подіям всесвітньої історії, й тим більше – її афро-азійської складової.

В окремих випадках історія України може виглядати недостатньо «яскраво» та не мати синхронних аналогій. Наприклад, перші згадки про туалетний папір у Китаї належать до VI століття, від 738 р. в країні діяла літературна академія Ханьлінь, а з IX ст. існували друкарські верстати. Або ж у арабів перша громадська лікарня із безкоштовним лікуванням була заснована у VIII ст., а у X–XIII ст. діяла доволі широка система лікувальних закладів. Тому чи потрібно всюди шукати аналогії та інтегрувати усі теми? Наведені приклади жодною мірою не принижують історію України чи європейську історію, адже від Нового часу саме Європа стала флагманом розвитку. В історії України є свої унікальні моменти, наприклад, верстви, схожі із козацтвом, існували й в інших країнах, але лише Запорозька Січ стала державним утворенням.

На жаль, існує загроза заміни історичних фактів міфотворчістю. У 1990-х рр. до українських шкільних підручників потрапила т. зв. «Велесова книга», яка є літературним фальсифікатом. Пізніше вона була вилучена з них, але подекуди й зараз посилення на неї можна зустріти навіть в наукових виданнях. Так само можна зустріти й псевдонаукові твердження про козаків-характерників, «бойовий гопак» та цілу низку інших псевдоісторичних міфів. Загрозу некомпетентності вчителя (а подекуди й викладача) мають усвідомлювати автори шкільних програм та підручників та усіляко мінімізувати подібну «творчість» об'єктивним висвітленням подій та фактів.

Висновки. Інтеграція курсів історії України та всесвітньої історії (у т. ч. й історії країн Азії та Африки) в шкільній освіті можлива, а у ЗВО, на наш погляд, недоцільна. Історія України – це, безсумнівно, частка європейської історії, водночас вона знаходиться на межі зі Сходом, що робить її дотичною і до історії східних цивілізацій. Практична реалізація цього задуму несе в собі як позитивні так, і спірні аспекти. Серед позитивних аспектів нововведення зазначимо опанування розуміння комплексності історичного процесу з одночасним усвідомленням його розмаїття та взаємозалежності. Розуміння іншого безсумнівно сприятиме й формуванню власної національно-культурної ідентичності. Серед проблем згадаємо загрозу втрати школярами та студентами уявлення про різноманіття історичного процесу, а відсутність прямих історичних паралелей чи подібності історичних подій може призвести до формування

штучно сконструйованих історичних аналогій та виокремлення історії України із всесвітнього історичного процесу. Вочевидь, корисним буде й європейський досвід ЗВО, де інтегровані курси існують, але найчастіше у вигляді окремих модулів всередині програм історії, де поєднуються національні, європейські та світові процеси.

References

1. Васильєв, Л. С. (2013). *История Востока*. (Т. II, 6-е изд., перераб. и доп.). Юрайт.
Vasiliiev, L. S. (2013). *Istoriya Vostoka* [History of the East]. (Vol. 2, 6th ed., rev. & enl.). Yurait. [in Russian].
2. Гупан, Н., Пометун, О. (2022). *Методологія створення інтегрованого курсу з історії та громадянської освіти для 5-го класу (на прикладі модельної програми й підручника «Досліджуємо історію і суспільство»)*. *Проблеми сучасного підручника*. (28), 115–132. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/psp_2022_28_13 (дата звернення: 20.11.2025).
Hupan, N., & Pometun, O. (2022). *Metodolohiia stvorennia intehrovanoho kursu z istorii ta hromadianskoi osvity dlia 5-ho klasu (na prykladni modelnoi prohramy y pidruchnyka «Doslidzhuiemo istoriiu i suspilstvo»)* [Methodology for Developing an Integrated Course in History and Civic Education for Grade 5 (Based on the Model Curriculum and the Textbook «Exploring History and Society»)]. *Problemy suchasnoho pidruchnyka*, (28), 115–132. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/psp_2022_28_13 [in Ukrainian].
3. Кондратьєв, І. В. (2025). *Перспективи Європейської цивілізації: Український контекст*. Чернігів: Десна Поліграф.
Kondratiev, I. V. (2025). *Perspektyvy Yevropeiskoi tsyvilizatsii: Ukrainskyi kontekst*. [Prospects on European Civilization: The Ukrainian Context]. Desna Polihraf. [in Ukrainian].
4. Кондратьєв, І. В. (2007). *Історія країн Азії та Африки у Середні віки: Інформаційний пакет матеріалів (2-е вид.)*. Чернігівський державний педагогічний університет імені Т. Г. Шевченка, 2007.
Kondratiev, I. V. (2007). *Istoriia krain Azii ta Afryky u Seredni viky* [History of the Countries of Asia and Africa in the Middle Ages]. (2nd ed.). Chernihivskiy derzhavnyi pedahohichnyi universytet imeni T. H. Shevchenka. [in Ukrainian].
5. Кондратьєв, І. В. (2016). *Нова історія країн Азії та Африки: навчально-методичний посібник для студентів заочної форми навчання*. Чернігівський національний педагогічний університет імені Т. Г. Шевченка.
Kondratiev, I. V. (2016). *Nova istoriia krain Azii ta Afryky* [Modern History of the Countries of Asia and Africa]. Chernihivskiy natsionalnyi pedahohichnyi universytet imeni T. H. Shevchenka.
6. Кондратьєв, І. В. (2022). *Історія країн Азії та Африки доби Середньовіччя та Раннього нового часу: навчально-методичний посібник*. НУЧК імені Т. Г. Шевченка.
Kondratiev, I. V. (2022). *Istoriia krain Azii ta Afryky doby Serednovichchia ta Rannoho novoho chasu* [History of the Countries of Asia and Africa in the Medieval and Early Modern Periods]. NUChK imeni T. H. Shevchenka. [in Ukrainian].
7. Кронгауз, В. (2024, 20 серпня). *Чому українську та всесвітню історію потрібно викладати у школах в одному інтегрованому курсі? Українська правда*. URL: <https://life.pravda.com.ua/columns/chomu-ukrajinsku-ta-vsесvitnyu-istoriyu-potribno-vikladati-u-shkolah-v-odnomu-integrovanomu-kursi-303243/> (дата звернення: 18.11.2025).
Kronhauz, V. (2024, August 20). *Chomu ukrainsku ta vsesvitniu istoriiu potribno vykladaty u shkolakh v odnomu intehrovanomu kursi?* [Why Ukrainian and World History Should Be Taught in Schools as a Single Integrated Course]. *Ukrainska pravda. Zhyttia*. Retrieved from: <https://life.pravda.com.ua/columns/chomu-ukrajinsku-ta-vsесvitnyu-istoriyu-potribno-vikladati-u-shkolah-v-odnomu-integrovanomu-kursi-303243/> [in Ukrainian].
8. Лиховид, І. (2024, 20 Серпня). *Що передбачає нова концепція історичної освіти та які ризики й переваги для учнівства має*. *Нова українська школа*. URL: <https://nus.org.ua/2024/08/20/shho-peredbachaye-nova-kontseptsiya-istorychnoyi-osvity-ta-yaki-ryzyky-j-perevagy-dlya-uchnivstva-maye/> (дата звернення: 25.11.2025).
Lykhovyd, I. (2024, August 20). *Shcho peredbachaie nova kontseptsiia istorychnoi osvity ta yaki ryzyky y perevahy dlia uchnivstva vona maie* [What the New Concept of History Education Envisages and What Risks and Advantages It Brings for Students]. *Nova ukrainska shkola*. Retrieved from: <https://nus.org.ua/2024/08/20/shho-peredbachaye-nova-kontseptsiya-istorychnoyi-osvity-ta-yaki-ryzyky-j-perevagy-dlya-uchnivstva-maye/> [in Ukrainian].
9. Малієнко, Ю. (2021). *Інтеграція як концепт сучасного підручникотворення*. *Проблеми сучасного підручника*, (27), 123–131. URL: <https://doi.org/10.32405/2411-1309-2021-27-123-131> (дата звернення: 20.11.2025).
Maliienko, Y. (2021). *Intehratsiia yak kontsept suchasnoho pidruchnykotvorennia* [Integration as a Concept in Contemporary Textbook Development]. *Problemy suchasnoho pidruchnyka*, (27), 123–131. Retrieved from: <https://doi.org/10.32405/2411-1309-2021-27-123-131> [in Ukrainian].

10. Міністерство освіти і науки України (2024, 2 серпня). МОН затвердило концепцію реформування історичної освіти в школі. *Нова українська школа*. URL: <https://nus.org.ua/2024/08/02/mon-zatverdyllo-kontseptsiyu-reformuvannya-istorychnoi-osvity-v-shkoli/> (дата звернення: 15.11.2025).
Ministry of Education and Science of Ukraine. (2024, August 2). MON zatverdyllo kontseptsiuu reformuvannya istorychnoi osvity v shkoli [The Ministry of Education and Science Has Approved the Concept of Reforming History Education in Schools]. *Nova ukrainska shkola*. Retrieved from: <https://nus.org.ua/2024/08/02/mon-zatverdyllo-kontseptsiyu-reformuvannya-istorychnoi-osvity-v-shkoli/> [in Ukrainian].
11. Мороз, П. В. (2019). Всесвітня історія. Історія України (інтегрований курс): підручник для 6-го кл. Педагогічна думка.
Moroz, P. V. (2019). Vsesvitnia istoriia. Istoriia Ukrainy (intehrovanyi kurs) [World History. History of Ukraine (Integrated Course)]. Pedahohichna dumka. [in Ukrainian].
12. Пометун, О. (2023). Особливості інтеграції історії України і всесвітньої історії у модельних програмах і підручниках для 7–9 класів. Проблеми сучасного підручника: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, с. 262–265.
Pometun, O. (2023). Osoblyvosti intehratsii istorii Ukrainy i vsesvitnoi istorii u modelnykh prohramakh i pidruchnykakh dlia 7–9 klasiv [Features of Integrating the History of Ukraine and World History in Model Curricula and Textbooks for Grades 7–9]. In *Problemy suchasnoho pidruchnyka: Materialy mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii*, 262–265. [in Ukrainian].
13. Потехіна, І. Д. (2019). Перші результати вивчення МтДНК і повного геному трипільців. У: Археологічні дослідження в Україні 2017 р. (гол. ред. Болтрик Ю. В.). (с. 383–384). Інститут археології НАН України. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/handle/123456789/17663> (дата звернення: 17.11.2025).
Potiekhina, I. D. (2019). Pershi rezultaty vyvchennia mtDNA i povnoho henomu trypiltsiv [First results of the study of mtDNA and the complete genome of the Trypillians]. In Y. V. Boltryk (Ed.), *Arkheolohichni doslidzhennia v Ukraini 2017 r.*, 383–384. Instytut arkheolohii NAN Ukrainy. Retrieved from: <https://ekmair.ukma.edu.ua/handle/123456789/17663> [in Ukrainian].
14. Рубель, В. А. (2007). Нова історія Азії та Африки. Постсередньовічний Схід (XVIII – друга половина XIX ст.). Либідь.
Rubel, V. A. (2007). Nova istoriia Azii ta Afryky: Postsereednovichnyi Skhid (XVIII – druha polovyna XIX st.) [Modern History of Asia and Africa: The Post-Medieval East (18th – second half of the 19th century)], Lybid. [in Ukrainian].
15. Рубель, В. А. (2002). Історія середньовічного Сходу. Либідь.
Rubel, V. A. (2002). Istoriia serednovichnoho Skhodu [History of the Medieval East], Lybid.
16. Рубель, В. П., Головченко, В. І. Нова історія Азії та Африки: колоніальний Схід (кінець XIX – друга третина XX ст.), Либідь.
Rubel, V. P., & Holovchenko, V. I. (2010). Nova istoriia Azii ta Afryky: Kolonialnyi Skhid (kinets XIX – druha tretyna XX st.) [Modern History of Asia and Africa: The Colonial East (late 19th – second third of the 20th century)], Lybid. [in Ukrainian].
17. Руденок, В. (2000, 10 серпня). Папаша Линевиц. Газета *Вал*.
Rudenok, V. (2000, August 10). Papasha Lynevych [Papa Linievich]. *Val*. [in Russian].
18. Шалашна, Н., & Воронова, Н. (2022). Основні напрями інтегрування курсів історії України і української культури та всесвітньої історії у вищій школі. *Гуманізація навчально-виховного процесу*, 1(101), 33–42. URL: [https://doi.org/10.31865/2077-1827.1\(101\)2022.264936](https://doi.org/10.31865/2077-1827.1(101)2022.264936) (дата звернення: 25.11.2025).
Shalashna, N., & Voronova, N. (2022). Osnovni napriamy intehruvannia kursiv istorii Ukrainy i ukrainskoi kultury ta vsesvitnoi istorii u vyshchii shkoli [Main directions of integrating courses on the history of Ukraine and Ukrainian culture with world history in higher education]. *Humanizatsiia navchalno-vykhovnoho protsesu*, 1(101), 33–42. Retrieved from: [https://doi.org/10.31865/2077-1827.1\(101\)2022.264936](https://doi.org/10.31865/2077-1827.1(101)2022.264936) [in Ukrainian].
19. Шпак, А. (2018). Хронологічні таблиці з Нової історії країн Азії та Африки XVI ст. – поч. XX ст. Самміт-Книга.
Shpak, A. (2018). Khronolohichni tablytsi z Novoi istorii krain Azii ta Afryky XVI st. – pochatok XX st. [Chronological tables of Modern History of Asian and African countries, 16th century – early 20th century]. Sammit-Knyha. [in Ukrainian].
20. Юрченко, О. (2024, 16 Серпня). То «вб'ють» чи ні історичну освіту в Україні? Бачення експертів та істориків. *Osvitoria*. URL: <https://osvitoria.media/experience/to-vb-yut-chy-ni-istorychnu-osvitu-v-ukrayini-bachennya-ekspertiv-ta-istorykiv/> (дата звернення: 16.11.2025).
Yurchenko, O. (2024, August 16). To «vbiut» chy ni istorychnu osvitu v Ukraini? Bachennia ekspertiv ta istorykiv [Will historical education in Ukraine be «killed» or not? Views of experts and historians]. *Osvitoria*. Retrieved from: <https://osvitoria.media/experience/to-vb-yut-chy-ni-istorychnu-osvitu-v-ukrayini-bachennya-ekspertiv-ta-istorykiv/> [in Ukrainian].
21. Broadberry, S., Guan, H., & Li, D. D. (2018). China, Europe, and the great divergence. *The Journal of Economic History*, 78(4), 955–1000. Retrieved from: <https://doi.org/10.1017/S002205071800059X> [in English].

22. Dunn, R. E. (2022). World history education around the world. *The History Teacher*, 55(2), 189–227. [in English].
23. Ecker, A. (2018). The education of history teachers in Europe: A comparative study. *Creative Education*, 9 (10), 1565–1610. Retrieved from: <https://doi.org/10.4236/ce.2018.910115> [in English].
24. Liu, A. B. (2020). *Tea war: A history of capitalism in China and India*. Yale University Press. [in English].
25. Popp, S. (2006). Integrating world history perspectives into a national curriculum: A feasible way to foster globally oriented historical consciousness in German classrooms? *World History Connected*, 3(3). Retrieved from: <https://d-nb.info/1275984819/34> [in English].
26. Schissler, H., & Soysal, Y. N. (Eds.). (2005). *The nation, Europe, and the world: Textbooks and curricula in transition*. Berghahn Books. Retrieved from: <https://www.jstor.org/stable/j.ctt1btbwq> [in English].
27. Sugihara, K. (Ed.). (2005). *Japan, China, and the growth of the Asian international economy, 1850–1949*. Oxford University Press. [in English].

Kondratiev Ihor

<https://orcid.org/0000-0003-0696-2254>

Scopus Author ID 57279819000

Researcher ID GPP-2770-2022

Doctor of Historical Sciences,
Professor of the World History and International Relations Chair,
T. H. Shevchenko National University «Chernihiv Collegium»
(Chernihiv, Ukraine) E-mail: kondratt1972@gmail.com

**INTEGRATING THE HISTORY OF UKRAINE AND WORLD HISTORY
(BASED ON COURSES IN MEDIEVAL AND MODERN HISTORY
OF ASIAN AND AFRICAN COUNTRIES):
CHALLENGES AND PROSPECTS**

***The purpose of the article** is to identify the prospects for integrating courses in the history of Ukraine and world history at schools and higher education institutions, using the example of Medieval and Modern History of Asian and African countries.*

***Methodology.** A range of scholarly methods was applied in the research, primarily historical and comparative approaches. The classification of the material made it possible to identify general patterns and cause-and-effect relationships.*

***Scientific novelty.** For the first time, an attempt is made to analyse the potential challenges of integrating courses in the history of Ukraine and world history, using the examples of Medieval and Modern History of Asian and African countries in both schools and higher education institutions.*

***Conclusions.** Full integration of the history of Ukraine with the history of Asian and African countries in the Middle Ages and the Modern era is more feasible at the school level and less so at higher educational institutions; however, it entails a number of challenges. Chief among them is the risk that students may lose an understanding of the diversity of historical processes, while the lack of direct historical parallels or similarities between events may lead to artificially constructed historical analogies.*

***Keywords:** course integration, history of Ukraine, world history, medieval history of Asian and African countries, modern history of Asian and African countries.*

Стаття надійшла до редакції 19.12.2025 р.

Рецензент: доктор педагогічних наук, професор Янченко Т. В.